

Boekbesprekingen

Joseph Agassi, *Towards a rational philosophical anthropology*, Nijhoff, Den Haag 1977, 404 blz.

Agassi is een oud-leerling, -assistent en -medewerker van Popper. Hij steekt dit niet onder stoelen of banken en hij spreekt overwegend respectvol en kritisch over, maar soms ook vrij scherp kritisch tegen deze leermeester. Zelf is hij fysicus van wetenschappelijke opleiding naast deze wijsgerige Londense leerschool. Hoe respectvol hij ook over Polanyi praat, blijft hij t.o. deze geniale maar religieuze vakgenoot-fysicus tevens op zijn hoede en krijgt Kuhn fel op z'n kop. Fel en agressief krijgt Konrad Lorenz ervan langs en zeker is daar reden voor en eerst recht wanneer men, zoals deze auteur, als Jood het verraad of wat men het noemen wil, van Lorenz niet vergeten of terzijde laten kan. Als men ziet, hoeveel aandacht Agassi aan Popper besteedt, terwijl deze laatste zelf in zijn recente werk geen woord en geen letter aan Agassi besteedt,

vermoedt men dat er meer aan de hand is. Dat kan ik mij van beide kanten voorstellen, hoe boeiend en indrukwekkend scherpzinnig Agassi's boek ook is. En: hoeveel er nog te denken is, als men van deze wijsgerige antropologie bij een pedagogisch denken wil uitkomen. De vijf hoofdstukken van dit boek (Man as Machine, as Animal, as rational, as social, Man in the image of God) worden door een zeer omvangrijke discussie aangevuld in de vele bladzijden vol zeer waardevolle noten. Het pedagogische denken is nog maar in geringe mate vertegenwoordigd, maar de tekst als geheel, als poging tot een rationele antropologie te komen, kan de opvoedingswetenschapper zeker inspireren tot eigen positiebepaling.

M. J. Langeveld

Aat de Bruijn, *Hoe vind ik iemand die mij helpt? Hulpverlening: betrouwbaar of niet? Co-counselen: zelfhulp en therapie*, De Toorts, Haarlem 1977, 83 blz., f 20,-, ISBN 90 6020 240 6

De argeloze maar hulpzoekende vindt in dit boekje een welgezinde, eerste kennismaking met wat tegenwoordig hulpverlening heet en in dit geval betrekking heeft op een zelf zoekende en zelf toegankelijke lezer. Het is niet bestemd voor de student op deze gebieden en zeker niet

bedoeld als naslagwerk of als overzicht van aanwezige instanties, instellingen, enz. zoals men die vindt in onlangs door Vuga (Den Haag) uitgegeven Gids Hulpverlening Jeugdigen.

M. J. Langeveld

Ivor K. Davies, *Lesgeven is vakwerk* (oorspronkelijke titel: *The Management of Learning*; Nederl. vertaling C. van Nek-Smit), Educaboek B.V., Culemborg, 1978, 263 pag., f 39,75, ISBN 90 11 901533.

In *Lesgeven is vakwerk*' gaat Davies in op veranderingen in de rol van de docent welke mede door ontwikkelingen in de onderwijstechnologie worden beïnvloed. De onderwijstechnologie wordt door D. gezien als een wetenschap die zich kenmerkt in het streven naar een systematische aanpak en organisatie van leerbronnen. De onderwijstechnologische visie waarvan D. uitgaat is gebaseerd op de moderne organisatietheorie en de daarop geënte systeemtheorie, gekombineerd met onderwijskundige en onderwijspsychologische theorieën. In dit ontwerp van onderwijs wordt de docent vooral gezien als een manager van leerbronnen en een beslisser inzake de vereiste en geschikte onderwijs- en leerstrategieën. De management-

en beslissingsfunctie van de docent koppelt D. in sterke mate aan de naar zijn overtuiging dringend noodzakelijke doelmatigheid, effectiviteit en economische rentabiliteit van het onderwijs.

De docent-manager vervult een viertal onderling sterk samenhangende functies, t.w. planning, organisatie, leiding geven en controle. In het raamwerk van deze functies neemt de docent beslissingen over wat er gedaan moet worden, wie dat moet doen, wanneer, waar en hoe. Mede door de rationaliteit in de uitoefening van voornoemde vier functies te benadrukken en de geldigheid ervan aan te tonen (d.m.v. een brede verkenning van researchresultaten) voorziet de auteur mogelijkheden de

algehele kwaliteit van de leerervaringen van de leerling te verhogen. D. doet pogingen om op verantwoorde wijze een brug te slaan tussen bepaalde strategieën welke effectief bleken in een overwegend op productie en prestatie gericht bedrijfsleven en het niet uitsluitend op deze kenmerken ingerichte onderwijs. Daarmee begeeft de auteur zich op terreinen die mijns inziens als zodanig niet in alle gevallen direkt te transponeren zijn.

De hierboven reeds genoemde functies van de docent-manager worden in het boek in vier verschillende delen afzonderlijk aan de orde gesteld. In Deel I (de planningsfunctie) wordt de analyse van de taak, het vaststellen van de onderwijsbehoefte en het formuleren van leerdoelen aan de orde gesteld. Bij het ontwikkelen van een onderwijsprogramma is het volgens D., afgezien van de aard van de taak, van belang de onderdelen en specifieke kenmerken van het onderwerp dat de leerling moet leren, te analyseren. Zijn deze kenmerken bekend dan kunnen ook de onderwijsbehoefte en de leerdoelen worden vastgesteld. In de analyse van de taak kan, al naar gelang de aard van de taak, een onderwerp-, werk- of vaardighedenanalyse worden onderscheiden.

In de onderwerpanalyse worden in taxonomische zin naast het onderwerp de hoofdtaak, deeltaken en taakelementen beschreven. De werkanalyse ordent deze taken in een hiërarchische structuur (signaaltaken, procedurele taken, diskriminatie-taken en probleemoplossende taken). De vaardighedenanalyse bouwt voort op de werkanalyse in die zin dat hieraan een analyse van de kennis en vaardigheden van een ervaren taakbeoefenaar wordt toegevoegd.

Het vaststellen van de onderwijsbehoefte betekent in de door D. bedoelde zin dat door de docent bepaalde kennis- c.q. prestatietekorten bij de leerlingen worden geïdentificeerd. Waar het behoeften betreft welke door de leerlingen kenbaar worden gemaakt spreekt D. van leerbehoeften (p. 140). Het vaststellen van de onderwijsbehoefte betreft vooral het benoemen van het verschil tussen de volledige verzameling van gedragingen die voor de uitoefening van een bepaalde taak vereist zijn (en welke zijn neergelegd in de taakanalyse) en de reeds door de leerling beheerste gedragingen. 'Een van de beste methoden om vast te stellen welk onderwijs noodzakelijk is, is te bepalen wat niet noodzakelijk is', aldus D. op pag. 83.

Wat het formuleren van leerdoelen betreft bespreekt D. de door Bloom c.s. ontwikkelde taxonomie voor de ordening van cognitieve doelen en de door Mager en Miller gepubliceerde opvattingen over de beschrijving van deze leerdoelen in gedragstermen. Het principe van 'Management by Objectives', waarop de aanpak van D. in belangrijke mate steunt, klinkt hierin sterk door.

In Deel II (de organisatorische functie) stelt D. uitvoerig de problematiek rondom de keuze van een geschikte taktiek voor het lesgeven aan de orde. Taktieken betreffen gedetailleerde aspecten van het lesgeven. Hierin moeten vooral de afhankelijkke relaties tussen de leerstructuren, de leerdoelen en het gebruik van audiovisuele media worden aangegeven. Van belang is n.l. een structurele aanpak van het onderwerp dat de leerling wordt aangeboden en een zinvol organisatiepatroon daarin. Ook de problematiek

betreffende de meest optimale groeps-grootte wordt in dit kader aan de orde gesteld. Met een uitvoerige bespreking van de verschillende typen kommunikatiestrategieën voor het overbrengen van complexe regels en procedures, zoals de doorlopende tekst, de heuristische oplosmethode, algoritmen en beslissingstabellen, wordt de bespreking van de organisatorische functie van de docent-manager afgerond.

De leidinggevende functie van de docent-manager wordt uitvoerig toegelicht in Deel III. Allereerst komt de motivering van de leerlingen aan de orde. Hierbij wordt vooral aandacht geschonken aan de motivatie-hygiënetheorie van Herzberg, een theorie waarin de motivatie wordt opgevat als het resultaat van de interactie tussen factoren in de organisatie van de leeromgeving en factoren in de organisatie van de leeromgeving.

Uitvoerig wordt vervolgens ingegaan op de onderzoeksresultaten inzake de effectiviteit van verschillende methoden van lesgeven (strategieën), zoals de doceermethode, demonstratiemethode, groepsdiskussiemethoden, onderwijsleergesprekken, werkgroepen, zelfstudie e.a.

De beslissing voor een bepaalde strategie neemt de docent op basis van de aard van de leerdoelen die gerealiseerd moeten worden, de mate waarin de leerervaring verrijkt moet worden en de begaafdheid van de betrokken leerlingen. De problematiek betreffende het lesgeven aan ouderen stelt D. in een apart hoofdstuk aan de orde.

De beschouwing over de leidinggevende functie van de docent-manager wordt tenslotte afgesloten met een bespreking van het onderwijzen van (komplekse) psychomotorische vaardigheden. Hierbij sluit D. aan op de door Seymour ontwikkelde theorie van vaardigheidsanalyse, de zgn. 'skills analysis training'.

In het laatste deel van het boek (Deel IV) komt de controlerende functie van de docent-manager aan de orde. Zaken als evaluatie van een leerprogramma, criteriumtoetsen, het 'meten van het leren', m.b.v. verschillende statistische procedures komen ter sprake. Met een uitsluitend aan het controlesysteem M.B.O. (Management by Objectives) gewijd hoofdstuk besluit Davies zijn toelichting op de vier functies van de docent-manager.

Na lezing van het boek kan men zich moeilijk losmaken van de vraag of het sterk sturend, analytisch, systematisch en organisatorisch optreden van de docent-manager een juiste reactie is op problemen betreffende de effectiviteit van het onderwijs. Men is geneigd deze reactie in eerste instantie te plaatsen in het kader van de nog niet afgesloten discussie in (met name het Amerikaanse) onderwijs over de vraag in hoeverre de docent direkt verantwoordelijk kan worden gesteld voor de kwaliteit van zijn onderwijs. (deze 'accountability'-diskussie hangt overigens sterk samen met het door de centrale overheid gepolitiseerde belang bij een hoge economische opbrengst van het onderwijs.)

De auteur legt in zijn boek overwegend het accent op de rationeel-technische component van het didactisch handelen. Als zodanig is 'Lesgeven is vakwerk' een enigszins misleidende vertaling van de oorspronkelijke titel van het boek 'The Management of Learning'. De sociaal-

emotionele komponent in het didaktisch handelen blijft grotendeels onbesproken, hetgeen zelfs voor opleidingen in het bedrijfsleven niet langer verantwoord lijkt. Het boek bevat een functioneel geordend, uitgebreid en helder overzicht van researchgegevens welke ongetwijfeld ook in vele opzichten voor een adequate inrichting van het secundair en tertiair onderwijs van belang kunnen zijn.

Ondanks de mijns inziens eenzijdige aksentuering van

de rationeel-technische komponent van het didaktische handelen biedt het boek waardevolle informatie voor de praktizerende onderwijsgevende. De bijzondere zorg die is besteed aan de Nederlandse vertaling komt alle waardering toe; een opmerking die ik zeker niet zou willen laten gelden voor de prijs van het boek.

Hubert Coonen

H. C. J. Duijker (ed.), *Encyclopedie van de psychologie*, Elsevier, Amsterdam-Brussel 1977, 285 blz., f 19,50, ISBN 90 10 01 01836 9.

De Winkler Prins Encyclopedie is in een aantal gebied-encyclopedieën opgesplitst en door diverse Nederlandse en Belgische auteurs bijgewerkt voor gebruik in deze tijd. Het boek is niet voor de vakman maar voor de geïnteresseerde buitenstaander, die door zijn belangstelling op diverse punten binnengeleid wordt. Zoals altijd zal de redactie ook hier gedwongen zijn geweest een keuze te doen. Deze heeft duidelijk naar de Engels-talige, overwegend Amerikaanse activiteit der experimentele psychologie geleid. Met verbazing ziet men dat dit ook in samenwerking met Belgische auteurs geschreven boek,

vrijwel geen enkele informatie geeft over de Franse psychologie. De Nederlandse – en veel anderstalige – bronnen stellen vaak te hoge eisen voor een 'general reader', zodat deze toch voor de moeilijkheid komt te staan, hoe hij verder moet komen. Als geheel is het boek dus enerzijds inleidend, oriënterend voor de niet reeds geschoolde lezer bestemd, anderzijds echter zal deze er vaak moeite mee hebben. Is hij reeds ingeleid dan zal hij het kunnen gebruiken.

M. J. Langeveld

Grell J., *Training van onderwijsgedrag*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1976, 272 pag., f 23,-, ISBN 90 01 66902 6. (Serie Onderwijzen nu en morgen onder redactie van A. M. P. Knoers)

Dit boek wil materiaal bijeenbrengen om de volgende vragen te helpen beantwoorden: welk gereedschap heeft een onderwijsgevende c.q. leraar nodig wanneer hij zijn gedrag in de lessituatie wil verbeteren? Aan welke onderzoeksresultaten heeft hij nu iets? Hoe komt hij aan informatie over zijn gedrag zodat hij dit objectiever kan waarnemen? Welke functies dienen leraren te vervullen? Welke onderwijsvaardigheden en strategieën kunnen zij trainen? Het bruikbare materiaal dat Grell in dit boek hiervoor bijeen brengt, noopt de leraar inderdaad zijn onderwijsgedrag kritisch onder ogen te zien en zo nodig te herzien. Door de vele praktische oefeningen, vragen en opdrachten wordt de leraar uitgenodigd de in het boek aangereikte werkwijzen, die voor een belangrijk deel steunen op onderwijskundig onderzoek, op een persoonlijke manier uit te werken, zodat bepaalde vaardigheden, die vooral liggen op het terrein van het betrekingsaspect van de communicatie tussen leraar en leerling, op een geïntegreerde wijze opgenomen kunnen worden in zijn gedragsrepertoire.

In het eerste hoofdstuk wordt op amuse wijze uiteengezet wat het boek beoogt: leraren technieken aanreiken die hen helpen zichzelf te veranderen. Afstand wordt genomen van de opvatting dat voor alle situaties een goed, effectief gedrag bestaat.

In hoofdstuk 2 wordt uiteengezet dat het woord 'training' in het kader van de beroepsvorming van leraren geen vies woord is. Ingegaan wordt op attitudes en opvattingen die een gedragstraining van leraren in de weg staan. Afgerekend wordt met de opvatting dat informatie

alleen het gedrag doorslaggevend kan beïnvloeden, en dat onderwijzen en opvoeden een aangeboren gave is. Dit houdt in dat een dergelijk boek als van Grell niet besteed is aan die onderwijsgevenen en die opleiders van onderwijsgevenen die geloven in 'de geboren opvoeder'. In hetzelfde hoofdstuk wordt kort ingegaan op socialiserende factoren in de stageperiode en in de eerste fase van het intreden in de beroepspraktijk, die er toe leiden dat alles bij het oude blijft en dat er nauwelijks mogelijkheden zijn voor exploratie van nieuwe vormen van gedrag. Dit komt omdat beginnende leraren geen gedragszekerheid bezitten. Gedragstraining kan bij het geven van deze zekerheid behulpzaam zijn.

Het derde hoofdstuk (informatie over het gedrag van de leraar) gaat in op non-verbale interactie, verbale interactie – volgens de ideeën van Flanders en Amidon & Hunter – typen van vragen in het onderwijs, verborgen theorieën over het gedrag van de leraar, het reflekteren van emoties volgens de therapeutische methode, gedragsmodificatie en de emotionele en dirigerende dimensies van het leraarsgedrag volgens de opvattingen van Tausch & Tausch. Inzake de onderwijstheorieën over het gedrag van de leraar, kiest Grell voor de stelling: door de lerende zelf gestuurd leren is in de school mogelijk. Hierbij wordt aangesloten bij de opvatting van Rogers. Deze stelling klinkt door in alle praktische opdrachten en oefeningen van het boek. Het onderwerp 'gedragsmodificatie', meestal goed voor verhitte discussies over het voor en het tegen, wordt erg genuanceerd behandeld.

Het vierde hoofdstuk gaat over observatie en 'feed-

back'. Als 'feedback'-instrumenten worden enkele categorieën systemen uit de interactie-analyse aangeboden, benevens door de leerlingen in te vullen beoordelingsschalen. Erg goed zijn de regels die opgesteld zijn voor het geven van effectieve terugkoppeling.

Hoofdstukken 5 en 6 gaan over onderwijsvaardigheden en strategieën en methoden om deze te trainen. Aan de orde komen zaken als: vaardigheden die gepraktiseerd worden bij 'microteaching' en bij de minikursussen, de ordeproblematiek, vormen van gedragstraining (simulatie, rollenspel, ervaringstraining, partnerprojecten).

In het laatste hoofdstuk worden een aantal trainingsopgaven en ideeën over trainingsactiviteiten gegeven.

De in het voorwoord gemaakte opmerking van Knoers dat het boek een voortreffelijke handleiding is voor instituutspraktikum, schoolpraktikum en onderwijspraktijk kan ik onderschrijven. Dat het boek voorziet in een behoefte blijkt uit het feit dat het momenteel in Duitsland aan zijn achtste druk toe is. Wel is het zo dat het boek primair geschreven is voor de onderwijsgevende in het onderwijs van alledag. Een docent die belast is met de opleiding van onderwijsgevendens zal in dit boek veel bruikbaar materiaal voor het instituut- en schoolpraktikum vinden. Maar hij zal zich daarnaast toch ook wel willen oriënteren in nog andere dan de hier geboden oefenstof. Zo beprekt Grell zich bij het aanreiken van observatiesystemen vanuit de interactie-analyse voornamelijk tot het FIAC van Flanders, het VICS van Amidon & Hunter en enkele systemen van Good & Brophy. Op het terrein van interactie-analyse is meer voorhanden. Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan bijdragen vanuit het symbolisch interaktionisme, de ethnomethodologie, de 'fenomenologische sociologie' en de communicatietheorie. Natuurlijk kan niet van een auteur worden verwacht dat hij alle verworvenheden en

inzichten op deze terreinen in een boek kan behandelen. Keuzen zijn nodig. De gemaakte keuzen zijn verantwoord en goed doordacht. Regelmatig laat de auteur zien dat interactie patronen ingebed zijn in heersende opvattingen, vooroordelen en maatschappelijk bepaalde kaders, wat men bij studies over interactie-analyse volgens de school van Flanders niet vaak aantreft. Naast de reeds genoemde doelgroepen is het boek ook uitermate bruikbaar voor studenten in opleidingsinstellingen voor onderwijsgevendens.

Tot slot nog de volgende kritische kanttekeningen. Het boek beperkt zich voornamelijk tot het betrekking- of relatieaspect van de communicatie. De inhoud van de interactie en curriculuminhouden blijven buiten beschouwing. Het inhouds- en betrekkingaspect van de communicatie zijn vaak niet van elkaar te scheiden. Wat ik verder in hoge mate betreurt is dat het boek alleen maar letterlijk vertaald is. Dit heeft als gevolg dat de lezer voor verdere verdieping of voor andersoortige oefenstof verwezen wordt naar Duits- of Engelstalige literatuur. Zo wordt bij de minikursussen verwezen naar de publikaties van het Far West Lab., terwijl toch drie voor de Nederlandse situatie bewerkte minikursussen voorhanden zijn. Veel werk is in Nederland ook gedaan op het terrein van interactie-analyse en 'microteaching'. Maar de lezer wordt verwezen naar buitenlandse literatuur. Evenzeer geldt dit voor sociaal-agogische werken. Met een geannoteerde literatuurlijst had dit voorkomen kunnen worden. Op deze wijze had de hier en daar verouderde literatuur vervangen kunnen worden door meer recente. Het boek is goed vertaald, prettig leesbaar en kent gelukkig weinig onvertaald gelaten buitenlandse begrippen. Maar waarom 'skill' niet gewoon vertaald had kunnen worden door vaardigheid is me niet duidelijk.

S. A. M. Veenman

Alasdair Macintyre, *Geschiedenis van de ethiek. - 25 eeuwen moraalfilosofie in kort bestek*, Boom, Meppel 1974 (oorspr. uitg. 1966). 286 blz., vert.: J. A. Aldington, f 29,50, ISBN 90 6009 116 7.

Wij mogen wel allereerst de vertaler onze waardering voor zijn werk uitspreken. Dan echter moeten wij dit als een typisch Engels boek kwalificeren, dat wij voor Nederland te geborneerd van informatie vinden. Een Nederlandse lezer vindt er b.v. geen woord in over Max Scheler, de hele fenomenologie of over bijna de gehele existentie-filosofie en hun relaties tot ethisch denken. Maar bovendien missen

wij er de Franse ethiek in, wederom ontbreekt die op grote schaal. Maar ook Engelsen als Mac-murray of Peters ontbreken, die juist voor de pedagoog belangrijk zijn. Helaas moest ik dit boek dus als te beperkt en eenzijdig ongeschikt achten voor de Nederlandse markt op opvoedkundig terrein.

M. J. Langeveld

C. F. van Parreren en J. M. C. Nelissen (red.), *Rekenen (Teksten en analyses Sovjetpsychologie 2)*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1977, 142 pag., f 12,50, ISBN 90 01 69504 3.

Met deze thema-bundel, gewijd aan de vernieuwing van het voorbereidend en aanvankelijk rekenonderwijs, zet de redactie haar loffelijk streven voort belangwekkende Russische publikaties voor geïnteresseerden in het Nederlandse taalgebied toegankelijk te maken. Dit soort bundels is vooral van betekenis voorzover zij voor de opzet van onderzoek of onderwijs hier te lande een

vernieuwende functie hebben. Het is daarvoor noodzakelijk dat in de opgenomen artikelen een voor Nederland nieuwe (deel-)theorie m.b.t. een of ander onderzoeksterrein of vakdidactiek wordt gepresenteerd, ofwel een nadere uitwerking of concretisering wordt gegeven van een hier al enigermate bekend theoretisch model. In de vijf artikelen staat de opvatting centraal, dat onderwijs tot doel

heeft de cognitieve ontwikkeling bij leerlingen te bevorderen, en dat het reken- en wiskunde-onderwijs in dezen van bijzondere betekenis kan zijn, indien het althans op een bepaalde wijze is ingericht.

Het eerste artikel, van de hand van V. V. Davydov, geeft een beschrijving van het eerste deel van diens onderwijsprogramma waarin, voorafgaand aan de invoering van het getal, aan de leerlingen de voornaamste eigenschappen van relaties tussen grootheden worden geleerd, zoals die door de wiskundige axiomatiek zijn geformuleerd. De grootheden (aanvankelijk eigenschappen van concrete objecten) worden m.b.v. lettersymbolen weergegeven; de tekens '<', '>' en '=' symboliseren de relaties tussen grootheden. Dit eerste programma-onderdeel wordt gevolgd door een lessenreeks waarin de leerlingen de procedure leren een getal te verkrijgen uit de verhouding tussen een object (de grootheid) en een kleiner object (de maateenheid); het getal is dus resultaat van een meetoperatie.

In het tweede artikel, geschreven door G. I. Minskaja, wordt beschreven hoe de leerlingen de natuurlijke getallen leren gebruiken om het resultaat weer te geven van een meethandeling waarmee de verhouding is bepaald tussen een grootheid en een maateenheid. A. Leušina bespreekt vervolgens in het derde artikel een vijftal – onderling sterk samenhangende – principes, waardoor in het bijzonder de cognitieve ontwikkeling van leerlingen kan worden gewaarborgd.

In de beide laatste artikelen wijst L. A. Levinova er allereerst op, dat het kunnen vergelijken en ordenen van verschillende grootheden volgens bepaalde kenmerken, en de bestudering van de eigenschappen van de orderrelatie (w.o. de eigenschap van transitiviteit) conditioneel is voor de vorming van getalbegrip. Vervolgens toont zij aan de hand van onderzoeken het essentiële belang aan van het hebben van inzicht in de structuur van rekenopgaven voor het herkennen en oplossen daarvan: de leerlingen moeten weten wat er gevraagd wordt, welke gegevens relevant zijn, en wat de relatie tussen die gegevens is.

Het geheel overziende, blijkt de bundel minder nieuwe

informatie te bevatten dan wel te wensen was. Niet alleen is Davydovs bijdrage – die een derde gedeelte van het boekje in beslag neemt – reeds in 1972 in (nagenoeg overeenkomstige) vertaling opgenomen in 'Sovjetpsychologen aan het woord' (C. F. van Parreren, J. A. M. Carpay), ook het artikel van Minskaja vertoont belangrijke, inhoudelijke overeenkomsten met het in dat laatste boek (beknopt weergegeven) onderzoek van Gal'perin en Georgiëv (1960, 1961) m.b.t. de invoering van getalbegrip. Voor wat Leušina's artikel aangaat, kan gewezen worden op overeenkomsten tussen haar principes en de 'theoretische uitgangspunten' van D. B. El'konin (pag. 90 'Sovjetpsychologen'), de 'psycho-didactische principes' van Z. P. Dienes, de kenmerken van 'open curricula', e.d.. Haar (op bepaalde punten van Gal'perin afwijkende) beschrijving van diens trapsgewijze procedure voor de vorming van mentale handelingen vormt geen aanvulling op hetgeen daaromtrent in 'Sovjetpsychologen' al is gezegd. Levinova's artikelen bieden wat nieuwere informatie, hoewel het eerste qua gedachte en opzet sterke overeenkomsten vertoont met Davydovs artikel, en het tweede uit het oogpunt van probleemoplossen wat schamel aandoet.

Na lezing blijft men bovendien met de vraag zitten in hoeverre de theoretische uitgangspunten van de vier auteurs met elkaar overeenkomen: de opvatting van Leušina m.b.t. getalbegrip (getal als gemeenschappelijke eigenschap van gelijkmachtige objectverzamelingen) lijkt strijdig te zijn met de ideeën van Davydov c.s. daaromtrent (getal als relatiebegrip tussen grootheid en maateenheid); gezien Leušina's getsalopvatting (een in de aanschouwing gegeven, en door haar als essentieel beschouwd, kenmerk van een hoeveelheid), kan men zich afvragen of haar opvattingen m.b.t. begripsverwerving wel in overeenstemming zijn met de ideeën van Davydov en Rubiņštejn daaromtrent: deze laatsten leggen een aanzienlijk scherpere scheiding tussen empirische en theoretische kennis dan Leušina dat schijnt te doen (pag. 109–110).

R. W. A. M. de Visser

Paul van Heuven & Eelco Wassenaar, *Grote problemen met kleine mensen*, Dekker & Van de Vegt, Nijmegen 1977, 108 blz., f 17,50, ISBN 90 25 59864.

Een eenvoudig en welgezend geschreven boekje voor onervaren ouders over de gewone problemen bij de opvoeding van het jonge kind. Zeer leesbaar en verstandig.

Het boekje bevat geen documentatie, enz. Geheel te begrijpen en gaarne aanbevolen.

M. J. Langeveld

Illich, I.: *The right to useful unemployment (and its professional enemies)*, Marion Boyars Publishers Ltd., London, 1978, 95 blz.

Op de hem kenmerkende uitdagende, militante en suggestieve wijze bepleit Illich in deze publicatie. 'The right to useful unemployment'. Het thema doet ietwat modieus aan, doch is niettemin zeer relevant. We denken in dit verband onwillekeurig aan de momenteel in ons land aanvangende vrij fundamentele discussie over betaald

educatief verlof (artikel van Emmerij en Ritzen, resp. voorzitter en deskundige van de desbetreffende S.E.R.-commissie, in de N.R.C. van 28 sept. j.l.). Iets van het meer algemene klimaat waarbinnen deze studie van Illich ons inziens moet worden geplaatst, valt onder meer ook te proeven in twee op een vrij uitvoerige literatuurstudie

gebaseerde overzichtsartikelen van De Roos over 'Consumptieve aspecten van de economische groei' in het weekblad E.S.B. van 20 en 27 sept. Illich beschouwt zijn publicatie als een naschrift bij zijn 'Tools for conviviality' van 1973. Naast het thema en de boeiende stijl vormt het beknopte bestek (95 blz.) waarbinnen de auteur ons een behoorlijk algeheel beeld verschaft van zijn (soms enigszins geactualiseerd) denken, wellicht een extra stimulans tot een eerste of een hernieuwde kennismaking met deze voormalige priester.

De opzet van de publicatie is als volgt: eerst schetst de schrijver de aard van een markt-intensieve maatschappij, waarin de overvloed van goederen en diensten het autonoom scheppen van *gebruikswaarden* verlamt. Vervolgens worden we indringend geattendeerd op de verborgen rol die beroepsoefenaren bij het vormgeven van de behoeften in zo'n markt-intensieve maatschappij spelen. Illich wijst daarna op een aantal illusies en oppert enige strategieën om de professionele macht te breken die de afhankelijkheid van de markt bestendigt.

De ideeën van Illich zijn zo langzamerhand vrij algemeen verspreid, zeker in vakkringen. Vandaar mede dat we ons hier beperken tot het slechts aanstippen van een enkele globaal punt van kritiek, evenals het vrij selectief vermelden van enkele citaten, die voor een deel met name betrekking hebben op de meer specifieke inhoud van de onderhavige publicatie. Ook een opsomming en nadere specificatie van sterke punten (o.a. de idee van educatieve netwerken) blijft achterwege.

Illich verwacht ons inziens onder meer te veel van het individu en van het afschaffen van instituties als b.v. de school, en te weinig van de rede en 'planning for freedom'. In het vuur van zijn (soms wel zeer globaal betoog) is hij niet altijd even gelukkig in de keuze en uitwerking van zijn 'illustreerend' voorbeelden (zijn voorbeelden ontleend hij in het algemeen aan het onderwijs en de medische sector). Ook werkt hij (mede om didactische en evangeliserende redenen?) vaak met nogal zwart-wit aandoende tegenstel-

lingen.

Op blz. 84/85 wordt gesteld: 'The quality of a society and its culture will depend on the status of its unemployed: will they be the most representative productive citizens or will they be dependants?' Illich vereert ons inziens in het betreffende hoofdstuk 'Equity in useful unemployment' duidelijk te zeer het organische, ambachtelijke verleden. Dit neemt niet weg, dat kennismaken van de wijze waarop hij zich met de wel zeer actuele problematiek bezighoudt, de moeite waard blijft. Illich pleit in wezen voor *maximale* criteria voor een rechtvaardige verdeling van de rijkdommen van de industriële produktiviteit en een beperking van de produktie die 'ensures equal access to equal freedom to useful unemployment'. In het inleidende voorwoord (op blz. 15 en 16) stelt de auteur onder meer, dat de Politiek van Conviviality belangrijker en moeilijker is dan een radicale, rechtvaardige verdeling van goederen, rechten en banen. 'Conviviality designates the struggle for an equitable distribution of liberty to generate use-values and for the instrumentation of this liberty by the assignment of an absolute priority to the production of those industrial and professional commodities that confer on the least advantaged the greatest power to generate values in use'. 'Convivial Politics are based on the insight that in a modern society both wealth and jobs can be equitable shared and enjoyed only when both are limited by a political proces. Excessive forms of wealth and prolonged formal employment, no matter how well distributed, destroy the social, cultural and environmental conditions for equal productive freedom.'

Illich - een wat ons betreft in bepaalde opzichten enigszins naïeve, gekke, 'revolutionair idealist' - die ons (met anderen) blijft uitdagen om bepaalde fundamentele veronderstellingen waarop de moderne maatschappij berust opnieuw te doordenken, nog steeds het lezen waard.

M. Santema

Fritz Redl, *Erziehungsprobleme - Erziehungsberatung. - Aufsätze*. Serie: Piper Verlag, München, 1978, 327 pag.

Reinhard Fatke heeft deze artikelen van Redl bijeengebracht en ingeleid. Redl (geb. 1902) is in 1936 naar de Verenigde Staten gevlucht en heeft toen vele jaren (tot 1973) het centrum voor psychiatrische hulp aan kinderen van de Universiteit in Detroit geleid. Zijn ervaringsgebied (institutionele opvoeding) is niet afgesloten geweest van schoolpedagogische problemen. Wij vinden in dit boek

daardoor een gevarieerde thematiek: opvoedingsgemeenschap, opvoedingshulp in inrichting of klas, leermoeilijkheden, strafverwerking, konflikt-ontwikkeling, sexuele problematiek, puberteitsverwerking, taalgebruik (o.a. als projektief gebruik), enz. Een instruktief en tot velerlei discussie aanleiding gevend boek.

M.J. Langeveld

K. Rijsdorp, *De motoriek van de zwakzinnige*, Uitgeversmaatschappij De Tijdstroom B.V., Lochem, 1977, 206 pag., f 28,-, ISBN 90 6087 7179.

De rode draad die door dit boek loopt, dat als ondertitel heeft 'Het bewegingsagogisch veld in de zwakzinnigenzorg', kan als volgt omschreven worden. Juist voor de zwakzinnige mens, die langs geestelijke weg nauwelijks of in mindere mate met de wereld kan communiceren, is de ontwikkeling van het lichaam als referentiecentrum in de

oriëntatie naar de wereld en met betrekking tot de verwerking van de informatie, van fundamenteel belang. Lichaam, houding en beweging zijn vervangende taal namelijk in de vorm van uitdrukking, gebaar en teken. Gezien het feit dat het bewegen als relatie-medium het geëigende middel is om het lichaam tot een zo optimaal

mogelijk functionerend referentiecentrum te ontwikkelen, kunnen door middel van bewegingsaktivering sluimerende relatiemogelijkheden bij de geestelijk gehandicapte ontwikkeld worden.

In dit boek kunnen drie delen worden onderscheiden, namelijk de bewegingsagogische situatie, de motoriek van de zwakzinnige en de bewegingsaktivering.

In het eerste deel wordt eerst de aard van de bewegingsagogische situatie in het algemeen, alsmede een model van een dergelijke situatie aan de orde gesteld, waarna toespitsing volgt naar de bewegingsagogische situatie in de zwakzinnigenzorg.

In het tweede deel, de motoriek van de zwakzinnige, worden de beweging als relatie-dynamiek, de beperkte, beperkende en falende motoriek, de bewegingsruimte en bewegingstijd, alsmede de coördinatie uitvoerig besproken.

In het derde deel, de bewegingsaktivering, gaat de auteur in op de bewegingsaktivering als interactie en op het veldbereik in de werksituatie.

In algemene zin kunnen ten aanzien van dit boek nog de volgende opmerkingen worden gemaakt:

- De beschrijving van de motoriek van de zwakzinnigen is geplaatst in een meer algemeen bewegingskundige beschouwing van de auteur, waardoor de inhoud van het boek in een duidelijke theoretisch kader is gevat.
- De bewegings-theoretische problemen zijn door de auteur op een overwegend fenomenologische wijze benaderd.
- Het boek heeft vooral betrekking op de motoriek van de diep zwakzinnigen.
- Ook de ethische vraag naar het recht om (diep) zwakzinnigen bewegingsagogisch te benaderen, wordt door de auteur aan de orde gesteld. Indien men die vraag bevestigend antwoordt, kan die keuze volgens Rijdsdorp 'slechts berusten op de medemenselijke verantwoordelijkheid ten opzichte van de pupil, die men als functionerende in diens eigen wereld respecteert'.

Een uitstekend boek, dat door een ieder die werkzaam is in de zwakzinnigenzorg, uiteraard in het bijzonder door de bewegingsagoog, gelezen dient te worden!

H. F. Pijning

A. M. Schaerlaekens, *De taalontwikkeling van het kind. Een oriëntatie in het Nederlandstalig onderzoek.* Wolters-Noordhoff B.V., Groningen, 1977, 209 pag. f 29,-, ISBN 90 01 83590 2.

Er is de laatste jaren een hernieuwde belangstelling voor de taalontwikkeling van het kind ontstaan en wel vanuit uiteenlopende disciplines zoals ontwikkelingspsychologie, linguïstiek, psycholinguïstiek en taalpathologie. Vooral in Amerika verschijnt sinds de jaren '60 veel literatuur over de kindertaal en de kindertaalverwerving. Ook in het Nederlandstalige gebied is het onderzoek naar de taalontwikkeling van het kind op gang gekomen. Schaerlaekens, die taalontwikkeling en taalontwikkelingsstoornissen doceert aan de Universiteit van Leuven, heeft nu voor het eerst dit onderzoek uit Nederland en België samengevat, waarbij zij ook veel van haar eigen onderzoek bespreekt. Bovendien heeft zij een beknopt overzicht van de buitenlandse literatuur proberen te geven. Het boek is bedoeld voor een brede groep gebruikers: linguïsten, psychologen, pedagogen, kleuter- en peuterleidsters, logopedisten en ouders die in dit onderwerp geïnteresseerd zijn.

Het boek bestaat uit een inleiding waarin de belangrijkste probleemgebieden worden aangegeven en een viertal hoofdstukken waarin de taalontwikkeling van het kind vanaf de geboorte tot in het zesde levensjaar besproken wordt. Elk hoofdstuk beslaat een min of meer afgeronde periode in de taalontwikkeling: de prelinguale periode (tot één jaar), de vroeg-linguale periode (tot twee en een half jaar), de differentiatiefase (tot vijf jaar) en de periode daarna, die overigens maar kort ter sprake komt. Deze periodes worden geïllustreerd met Nederlands en buitenlands materiaal. Aan het eind van elk hoofdstuk wordt een selectieve literaturopgave gegeven. In het inleidende hoofdstuk worden eerst de doelstellingen en een aantal algemene uitgangspunten van de kindertaalstudie

genoemd, vervolgens komen er enkele algemene problemen ter sprake, zoals 'Bestaat er een aangeboren taalleervermogen?' en 'Is de taalontwikkeling gebonden aan een 'gevoelige periode'?'. Voorts wordt nog ingegaan op het onderscheid tussen kindertaal en de taal van volwassenen, hoe kindertaal onderzocht moet worden en hoe deze onderzocht is. Hierbij wordt het Nederlandstalige onderzoek weer betrekkelijk uitvoerig besproken. De inleiding besluit met twee aardige paragrafen over de zg. bed-time monologen en over de taal van de moeder tot het kind, waarbij waardevol eigen materiaal van de auteur ter illustratie wordt gegeven. In het tweede hoofdstuk worden vier fasen van de prelinguale taalontwikkeling besproken: schreien, vocaliseren, brabbelen en sociaal brabbelen. Het sociaal brabbelen wordt iets uitvoeriger behandeld. Interessant zijn in dit hoofdstuk de vergelijkingen tussen een normale, eventueel traag verlopende taalontwikkeling en een afwijkende taalontwikkeling, zoals bijv. bij dove, blinde of autistische kinderen. Overigens worden dergelijke vergelijkingen ook in de volgende hoofdstukken van tijd tot tijd gemaakt. Het derde hoofdstuk handelt over de éénwoordzin, de tweewoordenzin en de meerwoordenzin, alsmede over de strategieën om van het ene type zin tot het andere te komen. Vooral het gedeelte over de tweewoordenzin is erg interessant, omdat de auteur hierover zelf onderzoek heeft gedaan bij twee drielingen die zij ruim een jaar observeerde. In dit verband bespreekt zij ook het door haarzelf ontworpen semantische relatiemodel. Ook in het vierde hoofdstuk over de differentiatiefase maakt zij veelvuldig gebruik van eigen materiaal, zowel van de twee drielingen als van haar eigen kinderen. Aan de orde komen de differentiatie van de woordenschat, van verschillende

woordsoorten (zelfstandig naamwoord, voornaamwoord en lidwoord) en de differentiatie van de morfologie (meervoud, verkleinwoord, werkwoordsvervoeging). Tot slot worden enkele algemene ontwikkelingslijnen in deze periode aangegeven, zoals het achtereenvolgens doorlopen van de stadia correct taalgebruik door imitatie – overregularisatie – correct taalgebruik. Het laatste hoofdstuk is heel kort en gaat hoofdzakelijk over individuele en collectieve taalspelletjes. Het boek besluit met een bibliografie waarin vooral weer veel aandacht is besteed aan Nederlandse publicaties, een personenregister, een zakenregister en een index van de geciteerde kindertaaluitingen.

De auteur wilde met dit boek de buitenlandse literatuur over de kindertaalontwikkeling beknopt samenvatten en de Nederlandse literatuur wat uitvoeriger behandelen, en wel voor een breed publiek. Het resultaat is een zeer leeswaardig boek waarin bovendien veel nieuw materiaal wordt gepresenteerd. Het boek is overzichtelijk opgebouwd en de lezer krijgt een goed beeld van het Nederlandstalige onderzoek. De zeer omvangrijke buitenlandse literatuur is eveneens op verdienstelijke wijze samengevat, al zijn hier ook wel enkele kanttekeningen te maken, met name wat betreft de theoretische achtergronden. De auteur spreekt bijvoorbeeld over de transformatieel-generatieve theorie (TGG) van Chomsky c.s. alsof deze nog steeds hetzelfde gezag heeft als in de zestiger jaren, terwijl dat de laatste jaren gezinsins het

geval meer is. Deze ontwikkeling wordt door Hörmann (Meinen und Verstehen, Suhrkamp 1976) nog eens uitvoerig beschreven, maar was in feite al veel eerder op gang gekomen, ook in Amerika, waar het vooral Katz en Fodor waren die de kritiek op de TGG op gang brachten. Overigens komt de auteur op grond van eigen observaties en onderzoek wel tot kritische opmerkingen over de TGG, maar deze worden niet in verband gebracht met de nieuwere taalpsychologische literatuur. Typerend is bijvoorbeeld, dat de auteur de TGG niet bruikbaar vindt bij één van haar eigen onderwerpen van onderzoek – de tweewoordenzin –, maar dat zij geen twijfel uitsprekt over de TGG in het algemeen. Een soortgelijke opmerking valt te maken t.a.v. het zg. egocentrische taalgebruik van het kind. Hier wordt alleen de opvatting van Piaget genoemd; de auteur komt op grond van eigen observaties met kritische opmerkingen, maar kent het werk van Vygotskij kennelijk niet. Tenslotte is het jammer, dat de auteur het onderzoek van Halliday (o.a. *Learning how to mean*, Edward Arnold 1975) niet bespreekt. Dit onderzoek naar de verschillende functies van de brabbelklanken van kleine kinderen vormt namelijk een belangrijke bijdrage tot de theorievorming omtrent de prelinguale en de vroeglinguale periode. Hoewel dus de taalpsychologische achtergronden niet overal even goed uitgediept zijn, vormt het boek als geheel toch een uitstekend stuk werk, dat zonder meer aan zijn doel beantwoordt en zich met veel plezier laat lezen!

M. C. Schouten-van Parrelen

R. Schwarzer (ed.), *Berater Lexikon, Ein praktisches Nachschlagewerk für Erziehung und Unterricht*, Kösel, München 1977, 255 blz., D.M. 19,80, ISBN 3 466 34001 2.

Dit boek geeft een overzicht in lexicologische artikelen van de voornaamste aspecten van de hulpdiensten en raadgevende instellingen, hun methodes, doelstellingen, taken, enz. in de school, de opvoedingsinrichtingen en verwante instellingen. Degeen die hierover vakkundige voorlichting zoekt, kan hier voor Duitsland een zeer goed overzicht vinden. De medewerkers zijn van zeer verschil-

lende herkomst maar met zorg uitgezocht. Vooral de helpers of hulpzoekenden bij moeilijkheden in de opvoeding en het onderwijs, die op een vrij hoog intellectueel niveau een tekst kunnen verwerken, zullen hier van kunnen profiteren. Ook de bibliografische verwijzingen kunnen hier helpen.

M. J. Langeveld

Brian Way, *Vorming door drama*, Wolters-Noordhoff, Groningen 1977, 268 blz., f 22,50, Vertaling: Beb de Beer, ISBN 90 01 95892 3.

In zijn voorwoord zegt Way – die dit boek in 1967 in Engeland gepubliceerd heeft –: ‘Over een jaar of tien is dit boek misschien al een brok geschiedenis’. Ik ben in dit opzicht zeker niet bezorgd en zou de lezer niet de indruk willen geven, dat hij nu bepaald op zoek moet naar ‘wat nieuws’. Er is nog veel te doen, als men de taak op zich durft te nemen, die de schrijver op blz. 17 aanduidt: ‘Theater kan men ongetwijfeld slechts doen met een kleine minderheid, maar drama is, evenals alle overige opvoedingsactiviteiten, bestemd voor de grote meerderheid’. Drama wordt hier een wezenlijk aspect van personale vormgeving en dus ook een *praktische* interpretatie van dat aspect in het opvoedende handelen. Wij staan hier m.i. aan het begin van een nog vrijwel geheel te ontwikkelen zienswijze en voorlopig zal men in de Nederlandse

schoolwereld wel allereerst veel meer moeten doen aan de vorming van de vormers, die geen ‘akteurs’ maar opvoeders in ‘dramatische’ beleving, verwerking, vormgeving, expressie, overdracht, enz. moeten worden in een verband van de ‘gewone’ school, met de toneelschool. Terecht verwijst blz. 268 naar de cursus-centra op dit gebied. En evenzeer terecht verwijst de literatuurlijst naar velerlei dat in Nederland ontwikkeld is (Van Luit, 1964, P. Dijkstra 1970, Van Dijk 1970, enz. enz.). Hier ligt een grote en waardevolle opgave, die nog veel voorscholing en heel wat maatschappelijke en kulturele verwezenlijking vooronderstelt. Het boek ziet dit (zie b.v. blz. 10-14) en vormt een waardevolle bijdrage op dit gebied.

M. J. Langeveld

Ineke van Yperen, *Kaart van de volwassenen-educatie*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1977, f 29,-, 192 pag., ISBN 90 01 91852 2.

Dit boek geeft een overzichtelijk en zorgvuldig gedocumenteerd beeld van het ontwikkelingswerk ten behoeve van volwassenen in Nederland. Het is zowel naar de kant van de historische ontwikkeling als naar die van de geografische spreiding alsook naar de verschillende

doelstellingen en organisatie-vormen in alle opzichten interessant en informatief. Ook de vermelding der adressen in binnen- en buitenland is zeer nuttig.

M. J. Langeveld

Mededelingen

Conferentie over simulaties

Van 8-11 augustus 1979 zal in Leeuwarden de ISAGA (International Simulation and Gaming Association) conferentie worden gehouden, met als thema: 'How to build a simulation /game'. Organiserende instellingen zijn de Lerarenopleiding Ubbo Emmius en het Sociaal Hoger Onderwijs Friesland.

De conferentie is bedoeld voor:

- geïnteresseerden onbekend met de toepassingsmogelijkheden van simulaties;
- gebruikers die hun kennis en vaardigheid op het gebied van simulaties willen vergroten;
- producenten van simulaties.

Het thema zal voornamelijk worden uitgewerkt voor het toepassingsgebied onderwijs en training, waarbij de mogelijkheden in verschillende (middelbare) schoolvakken behandeld worden. Daarnaast komen ook toepassingsgebieden als derde wereld, energie problemen en besluitvorming aan de orde.

Er wordt naar gestreefd in lezingen, demonstraties en tentoonstelling aandacht te besteden aan 'man-games', 'man/machine-games' en 'machine-games'.

Inlichtingen: ISAGA conferentie 1979, Postbus 1018, 8900 CA Leeuwarden. Tel. 5100-29555.

Paedagogica '79

Van 19 tot 24 mei 1979 wordt in Basel de onderwijsvakbeurs Paedagogica 79 gehouden, onder het motto 'Lernen für ein neues Jahrhundert'. Secretariaat Paedagogica 79, Postfach CH - 4021, Basel/Zwitserland. Tel. 09-4161262020

Bericht aan de abonnees

De laatste jaren is het aantal redactionele pagina's in Pedagogische Studiën toegenomen (1976 en 1977 resp.: 476 en 472; 1978: ± 524).

Naar het zich laat aanzien zal de redactie ook in de nabije toekomst rond de 530 pagina's per jaargang nodig hebben.

In overleg met de redactie is daarom besloten de abonnementsprijzen te verhogen naar rato van de omvang en wel tot f 60,- per abonnement, f 40,- per studentenabonne-

ment en f 60,- per buitenlands abonnement. De prijs voor een los nummer zal f 7,50 bedragen.

Wolters-Noordhoff bv

Inhoud andere tijdschriften

Info

10e jaargang, nr. 2, 1979

Themanummer: Flexibel gedifferentieerd onderwijs in de middenschool, door S. V. Ennes-Blom

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

17e jaargang, nr. 10, oktober 1978

Redactioneel, door R. de Groot

Autisme bij laag functionerende kinderen (theorie en behandeling), door W. Klijn

Samenvattend verslag, door A. Assink

Opvoeding of heropvoeding van zorgenkinderen, door P. Verstappen

Gepercipieerde verschillen tussen LOM- en ML-leerlingen (2), door A. van der Wissel

Een ervaring met kernenlezen met een leerling van de BLO-school, door W. Brinkkemper

De eenheid van pedagogiek en orthopedagogiek, door W. v.d. Schee

Commentaar op 'De eenheid van pedagogiek en orthopedagogiek' door S. J. Redmeijer

Studiedag in de RAI te Amsterdam op 25 november 1978

Boekbesprekingen

Bericht

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

17e jaargang, nr. 11, november 1978

Individuele hulp aan cursisten met leerproblemen binnen een experiment voor participatieonderwijs te Emmen, door D. R. van Peer, Y. Hamerling en P. J. Nijman

Opvoeding en heropvoeding van zorgenkinderen, door P. Verstappen

Is de opsporing en begeleiding van slechthorende kinderen snel en doeltreffend? door P. Schierbeek

Verslag van de Algemene Ledenvergadering, door J. Rooyers

Ontvangen boeken

Beckmann J., *Kinderen zijn toch anders* (oorspronkelijke titel: Born er anderledes, 1976), Uitgeverij Kooiker, Rotterdam, 1978, f 15,-

Boonstra H. H., *Het didactisch lees-spelling-onderzoek*, Bekadidact, Baarn, 1978, f 16,-

Borghouts-van Erp J. W. M., *Rekenproblemen: opsporen en oplossen*, Wolters Noordhoff, Groningen, 1978, f 29,50

Dijk W. F. C. van, *Spiegels spreken. Het zelfbeeld in opvoeding en onderwijs*, Dekker & Van der Vegt, Nijmegen, 1978, f 19,50

Duijker H. C. J. (Red.), *Psychologie vandaag*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1978, f 32,50

Eisenga L. K. A., *Geschiedenis van de Nederlandse psychologie*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1978, f 36,50

Fontana D., *Inleiding in de pedagogische Psychologie* (oorspronkelijke titel: Personality and education, 1977), Callenbach, Nijkerk, 1978, f 24,50

GEON, *Veel anders hoeft het niet. Signalement van een onderwijsproject*, Van Gorcum, Assen, 1978, f 4,90

Greene J., *Psycholinguïstiek: een inleiding* (oorspronkelijke titel: Psycholinguistics, 1972) Het Spectrum, Utrecht, 1978

Hart O. van der, *Overgang en bestendiging. Over het ontwerpen en voorschrijven van rituelen in psychotherapie*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1978

Heslinga K., Berg P. de, Meulen J. H. van der, Zandberg Tj., *Residentiële hulpverlening in de praktijk*, Wolters-Noordhoff, Groningen, f 26,-

Imelman J. (Red.), *De uniciteit van het kind. Een antropologisch, pedagogisch en wetenschappelijk probleem*, Wolters Noordhoff, Groningen, 1978, f 32,50

Noordman J. (Red.), *Literatuurwijzer historische pedagogiek*, SUN, Nijmegen, 1978, f 28,50

Pulles C. J. G., *Helpend spel. Therapie voor kinderen, theorie en voorbeelden*, Nelissen, Bloemendaal, 1978, f 18,50

Russell J., *Sociaal geheugenverlies* (oorspronkelijke titel: Social Amnesia, 1975). Een kritiek op Adler, Rogers, Laing e.a., Nelissen, Bloemendaal, 1978, f 22,90

Seybold H., *Opzet en strategie van op de praktijk gerichte leerplanontwikkeling* (oorspronkelijke titel: Konzeption und Strategie praxisnaher Curriculumentwicklung, 1975), Wolters Noordhoff, Groningen, 1978, f 31,-

Shaw J., *Kliënt en welzijnswerker. Zelfverwezenlijking in maatschappelijk werk*, (oorspronkelijke titel: The self in social work, 1974), Nelissen, Bloemendaal, 1978, f 15,95

Ontvangen rapporten

Utrechtse Pedagogische Verhandelingen, jaargang 1, nr. 1.

Met dit eerste nummer van een reeks geschriften wil men de traditie van de 'Acta Paedagogica Ultrajectina' voortzetten. De auteurs in deze reeks zijn medewerkers en (oud)studenten van de vakgroep Wijsgerige en Historische Pedagogiek. Adres voor bestelling: Vakgroep WHP, Nieuwe Gracht 36, Utrecht

Contactgroep Research Wetenschappelijk Onderwijs, *Onderzoek van het wetenschappelijk Onderwijs*, Secretariaat CRWO, Postbus 590, Voorburg

Contactgroep Research Wetenschappelijk Onderwijs, *Bouwstenen voor een beleid*, door A. I. Vroeijenstijn, Secretariaat CRWO, Postbus 590, Voorburg

Innovatie Commissie Basisschool, *Tweede voortgangsadvisie bij het plan voor activering van het innovatieproces basisschool*

Instituut Vakdidaktiek Maatschappijleer, Nijmegen, *Onderzoeksprogramma 1978 van de opleiding tot leraar maatschappijleer*

R.I.O.N., Haren, 1973-1977 *Vijf jaar Rion*

R.I.O.N., Haren, *De tweede verwerkings- en analysefase. De zevende fase van het doelstellingsonderzoek* Ubbo Emmius/R.I.O.N.

Universiteit van Amsterdam, Pedagogisch-Didactisch Instituut, *Her- en Bijscholingskursus: Ontwikkeling van schoolwerkplannen, Evaluatie II*, door G. Bergenhenegouwen, H. Polak en L. Schoonderwoerd

Sociaal Cultureel Planbureau, Rijswijk, *Satisfactie en leef-situatie*, door E. J. Pommer en C. S. van Praag (S.C.P.-Cahier No. 13)

Stuba Projekt, Vakgroep Onderwijskunde, Utrecht, *Stu-dievaardigheden voor de basisschool*